

Механізм стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи

В. БОБИЛЬ,

кандидат економічних наук

Дніпропетровський державний аграрний університет

Відомо, що одним із важливих чинників, який забезпечує подальший розвиток економіки України, є банківська система. Можливість залучення додаткових фінансових накопичень для розширеного відтворення суспільного продукту, безперервний та оперативний рух коштів, стабільність національної грошової одиниці тощо – вирішення цих питань залежить від ефективності функціонування фінансового сектора країни.

Перспективам розвитку банківської сфери України присвячені роботи А. Гальчинського, В. Зимовця, В. Міщенко, О. Бутенка, О. Щербака, Т. Вахненка.

Однак механізм збереження стабільності банківської системи України у період фінансової кризи залишається досі маловивченою проблемою і тому потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою цієї статті є характеристика сучасного стану банківського сектора країни, а також надання відповідних рекомендацій щодо збереження стабільності його функціонування під час економічної кризи.

Результати. За даними Національного банку України, на кінець I півріччя 2008 р. у країні діяло 178 кредитних установ (табл. 1)¹.

З одного боку, зростання кількості банків з іноземним капіталом і розміру статутного капіталу кредитних установ (55 066 млн грн на кінець I півріччя 2008 р.) свідчить про можливість подальшого розвитку фінансового сектора економіки, а з іншого боку, як стверджують експерти міжнародного рейтингового агентства «Standard & Poor's», через те, що робота українських банків пов'язана з високими ризиками і ведеться у складних макроекономічних умовах, банківська система України залишається, як і раніше, однією із найслабших у світі.

Серед основних недоліків вітчизняних кредитних установ можна виділити такі: істотна концентрація на окремих контрагентах і галузях; значна «доларизація» операцій; слабкість юридичного захисту прав

кредиторів; недостатньо ефективні стандарти надання кредитів; відставання заходів регулювання сектора і банківського нагляду від розвитку ринку; значна розбіжність між збільшенням кредитних портфелів банків; зростання обсягів залучених коштів (табл. 2)¹.

Як видно з табл. 2, розбіжність між вимогами за кредитами та депозитами склала на кінець I півріччя 2008 р. 196 963 млн грн, і нестача коштів змушує банківські організації активно залучати іноземний капітал. Однак надходження іноземних позикових коштів у банківський сектор – фрагментарне і не спроможне цілком захистити банки від високих кредитних і галузевих ризиків. Крім того, як показує практика, під час фінансової кризи відтік інвестиційних ресурсів із фондових ринків має неконтрольований характер, що, у свою чергу, призводить до скорочення довгострокового кредитування економіки і зростання відсоткових ставок (рис. 1)².

Як видно з графіка, середньозважені відсоткові ставки з кредитування суб'єктів господарювання зросли з 17% у січні 2008 р. до 18,9% у червні того ж року; фізичних осіб відповідно з 13% до 15,2%.

Вказані вище фактори роблять банківську систему більш вразливою до наслідків погіршення ринкової кон'юнктури в умовах економічного спаду (насамперед – у секторах будівництва і нерухомості).

На цьому тлі загострюються проблеми, що пов'язані з якістю банківських активів, оскільки до цього моменту високі темпи зростання активних операцій дозволяли утримувати частку проблемних кредитів на прийнятному рівні. На думку вітчизняних аналітиків, частка проблемних кредитів фізичних осіб у кредитних портфелях банків може вирости на початок 2009 р. до 17% (25 млрд грн). Здебільшого причини зростання «проблемних» кредитів – неефективна скорингова система кредитних установ, неналагоджена робота бюро кредитних історій, невідпрацьований зв'язок фінансових установ із колекторними службами.

¹ Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 9 (186). – С. 169.

¹ Там же.

² <http://www.bank.gov.ua/>

Таблиця 1

Кількість банків України (на кінець періоду)

№ п/п	Назва показника	2005 р.	2006 р.	2007 р.	I півріччя 2008 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	186	193	198	196
2	Кількість діючих банків	163	169	173	178
2.1.	З них: акціонерні товариства	132	134	141	146
2.1.1.	- відкриті	91	91	99	104
2.1.2.	- закриті	41	43	42	42
2.2.	Товариства з обмеженою відповідальністю	31	35	32	32
3	Банки з іноземним капіталом	23	35	47	49
4	Статутний капітал діючих банків (млн грн)	16 111	26 372	43 133	55 066

Таблиця 2

Вимоги за кредитами та депозитні зобов'язання (на кінець періоду, млн грн)

Назва показника	2005 р.	2006 р.	2007 р.	I півріччя 2008 р.
Вимоги банків за кредитами	143 418	245 226	426 863	518 087
Депозитні зобов'язання	132 745	184 234	279 738	321 124

На фінансову стійкість банківського сектора, крім внутрішніх, уливають і зовнішні фактори, зокрема, позиція України в міжнародних рейтингах, що є основним орієнтиром для іноземних інвесторів.

У травні 2008 р. міжнародне рейтингове агентство «Fitch Ratings» знизило прогноз рейтингу України з «позитивного» до «стабільного». У жовтні того ж року прогноз був ще раз зменшений зі «стабільного» до «негативного». В обох випадках рейтинг був переглянутий у зв'язку з політичною невизначеністю, відсутністю постійно працюючого законодавчого органа, високим рівнем інфляції та зростаючим дефіцитом платіжного балансу. Негативне сальдо України в зовнішній торгівлі за січень–серпень 2008 р. склало \$12 млрд 489,1 млн (за січень–серпень 2007 р. – \$5939,5 млн). Експорт товарів за вказаний період склав \$46 млрд 877,2 млн, імпорт – \$59 млрд 366,3 млн. У порівнянні з відповідним періодом 2007 р. експорт збільшився на 48,5%, імпорт – у 1,6 разу. За даними Держкомстату, на формування негативного сальдо в

зовнішній торгівлі вплинули окремі товарні групи: енергетичні матеріали, нафта і продукти її переробки (-\$13219 млн), наземні транспортні засоби, крім залізничних (-\$7286,6 млн), і механічне устаткування (-\$4345,1 млн). Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,79 (за січень–серпень 2007 р. – 0,84)³.

Міжнародне рейтингове агентство «Standard & Poor's» також знизило суверенний кредитний рейтинг України до «негативного». Зниження рейтингу було зумовлено зростаючими витратами уряду у зв'язку з необхідністю рекапіталізації банківської системи в умовах спаду економічного зростання та посилення валютних ризиків.

На думку аналітиків агентства, слабка довіра до фінансових і монетарних інститутів України збільшує ризики з точки зору реальної економіки та інфляції. Різке знецінювання національної валюти може збільшити витрати уряду на рекапіталізацію фінансової системи.

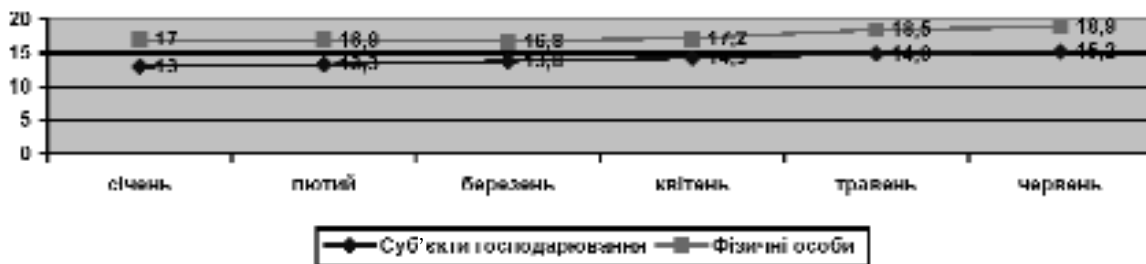

Рис. 1. Середньозважені відсоткові ставки за кредитами (січень–червень 2008 р.)

³ ЛІГА Online (www.liga.net)

Зниження суверенного рейтингу України автоматично призводить до зміни рейтингів вітчизняних банків. «Fitch Ratings» у жовтні 2008 р. знизило довгострокові рейтинги дефолта емітента (РДЕ) і рейтинги підтримки таким 10 українським банкам: «Ощадбанк», «Укрсоцбанк», «Укрсиббанк», «Надра Банк», банк «Форум», «ВТБ Банк» (Україна), «Правекс-Банк», «Прокредит Банк» (Україна), «Приватбанк», «Сведбанк».

Агентство «Standard & Poor's» знизило довгострокові кредитні рейтинги «Альфа-Банку (Україна)», «Кредобанку» й «Укрсоцбанку».

«Standard & Poor's» відзначає, що негативні тенденції, що нині спостерігаються на фінансовому ринку, можуть зберегтися й надалі. Передумовами для цього можуть стати: збереження кризових явищ у низці базових галузей економіки, подальше погіршення якості активів банків, низький рівень ризик-менеджменту, необхідність погашення значних обсягів зобов'язань за синдигованими кредитами та євробондами у 2009 р. (\$2,4 млрд)⁴.

Ще один економічний показник, на який орієнтуються потенційні інвестори, — кредитно-дефолтний своп (КДС) — з початку 2008 р. зріс майже у три рази з 250 базових пунктів до 715. Підвищення цього показника свідчить про підвищення ризикованості інвестування в економіку України. Перевищення 500 базисних пунктів є ознакою того, що інвестори очікують дефолта (за декілька днів до банкрутства банків «Bear Stearns» і «Lehman Brothers» їх оцінки КДС досягли 740 і 724 базисних пунктів відповідно).

З метою зміцнення довіри до економіки України, необхідно розробити механізм раннього повідомлення, який своєчасно сигналізував би про збільшення чи зменшення ймовірності виникнення кризи. Крім того, необхідно ретельно контролювати загальний зовнішній борг державного та приватного секторів, що за останні два роки сягнув \$100 млрд. При цьому зовнішній борг приватного сектора зріс до \$86 млрд, з яких \$29 млрд складає короткостроковий борг⁵.

Відомо, що фінансова криза позначилась на усьому світовому ринку. На думку фахівців, прямі втрати світової економіки на кінець 2008 р. складуть \$2,8 трлн.

Стан глобальних фінансових ринків досі залишається хитким, і на ринку іпотечних кредитів США майже через рік після вибуху кризи зберігаються підвищені системні ризики.

Якість багатьох категорій кредитів почала погіршуватися в умовах зниження цін на нерухомість та уповільнення економічного зростання. У США, за інформацією інформантства «Новини Америки», понад 18% американців (тобто 7,63 млн чоловік) виявилися винними банкам суму, що істотно перевищує поточну ринкову вартість будинків, які вони придбали. Крім того, за підрахунками експертів, кількість таких позичальників у майбутньому може збільшитися до 25%⁶.

Незважаючи на те, що європейським і американським банкам вдалося залучити додатковий капітал, їх баланси знову почали погіршуватися, а котирування акцій банків різко знизилася. Це ускладнило залучення додаткового капіталу і збільшило ймовірність негативного впливу корекції банківської системи на реальну економіку.

У доповіді Міжнародного валютного фонду (МВФ) щодо глобальної фінансової стабільності йдеться, що фінансові установи вже у вересні 2008 р. списали майже \$500 млрд активів⁷. При цьому новий капітал, що вдалося залучити банкам, покриває приблизно дві третини цих витрат; великою є ймовірність того, що банкам доведеться ще скорочувати кредитування.

МВФ також попереджає, що кредитні ризики в США поширюються з іпотеки на інші категорії кредитів — від позичок на покупку автомобілів до кредитних карт.

Фінансові експерти відзначають, що кількість позитивних прогнозів, порівняно з негативними, наданими за рейтингами банків, продовжує стабільно знижуватися.

У II кварталі 2008 р. щодо банків було почато 69 негативних рейтингових дій за 31 позитивної. Зниження рейтингів протягом кварталу відбулося, головним чином, у Європі, однак продовжилось й у розвинутих країнах американського континенту.

Ця тенденція підсилилася у III кварталі 2008 р., коли кількість негативних рейтингових дій склала 118, порівняно з 31 позитивною рейтинговою дією. Близько 70% таких негативних рейтингових дій припало на країни із розвинутою економікою. Водночас на ринках, що розвиваються, негативні рейтингові дії також перевищили позитивні (кількість знижень рейтингів збільшилася вдвічі — до 46).

У відповідь на це у жовтні 2008 р. міністри фінансів і керівники емісійних банків країн «великої сімки» для врегулювання кризи на фінансових ринках узгодили план з чотирьох пунктів:

⁴ <http://www.standardandpoors.ru/page.php?path=ukraine>

⁵ За даними Держкомстату.

⁶ ЛІГА Online (www.liga.net)

⁷ <http://www.imf.org/external/russian/index.htm>

1. Банки одержать гарантії урядів при залученні нових позикових засобів для банків країн-членів ЄС.

2. «Проблемні» банки одержать допомогу урядів, буде проведена їх реструктуризація.

3. Держави викуповуватимуть акції банків, надаючи таким чином їм додаткові кошти.

4. Будуть пом'якшені вимоги щодо контролю за оцінкою цінних паперів: банкам буде дозволено оцінювати їх за ціною розміщення, а не за поточною ціною.

Розглянемо конкретні приклади підтримки іноземними державами своїх банків.

Так, уряд Великобританії вирішив надати 37 млрд фунтів (\$64 млрд) трьом найбільшим проблемним банкам – «Royal Bank of Scotland», HBOS і «Lloyds TSB» – і викупити частину їх акцій у межах плану щодо підвищення капіталізації цих банків.

Французький уряд створив фонд підтримки у розмірі 40 млрд євро (\$54,89 млрд) для придбання акцій французьких банків.

Німеччина, у свою чергу, створила особливий фонд у розмірі до 400 млрд євро (\$548,9 млрд) для забезпечення гарантій банків.

Уряд США також розпочав скуповування акцій низки американських комерційних банків (усього на реалізацію даного плану виділено \$700 млрд).

Австралія і Нова Зеландія підтвердили гарантії за банківськими депозитами, Індія виділила на придбання акцій банків країни близько \$5,3 млрд.

Незважаючи на вжиті заходи, експерти прогнозують скорочення реальних темпів зростання кредитування у 2 рази (до 7% наприкінці 2008 р.) і подальше уповільнення до 5% у 2009 р. (у 2007 р. темпи зростання досягали 16%).

Таким чином, можна прогнозувати, що проблеми на глобальних фінансових ринках поширяться на реальний сектор економіки. Уповільнення темпів кредитування, як і раніше, буде найбільш помітним у країнах Європи, але у цілому стосуватиметься всіх країн.

В Україні з метою підвищення ліквідності банківської системи в умовах загострення ситуації на світових фінансових ринках Національний банк України (НБУ) скасував обмеження ставок на залучення зовнішніх запозичень терміном на один рік банками-резидентами, встановивши ставку на рівні LIBOR+11% річних, а для довгострокових запозичень обмеження були зняті цілком.

Це не призвело до інвестування іноземного капіталу, але дозволило деяким банкам, у більшості випадків з іноземним капіталом, рефінансувати раніше отримані кредити за ринковою вартістю.

При цьому Національний банк України тільки протягом жовтня 2008 р. надав українським банкам рефінансування майже на 6,5 млрд грн. Зокрема, банки мали право одержувати забезпечені кредити від НБУ терміном на один рік у розмірі до 60% обсягу регулятивного капіталу зі сплатою не менше 15% річних у межах 90% вартості наданого банком забезпечення. Для забезпечення такого кредиту банку надавалася нерухомість, майнові права по договорах раніше наданих кредитів у національній та іноземній валютах⁸.

Відзначимо, що в основному кредити одержали великі банки, незважаючи на те, що у вітчизняній банківській системі найбільш високим короткостроковим ризикам підлягають саме середні і невеликі за розміром кредитні установи, які в останні роки демонстрували більш високі темпи зростання, ніж сектор у цілому, але найчастіше мали невисокий рівень управління ризиками і велику залежністю від внутрішнього міжбанківського ринку.

Ще одним кроком щодо підтримки ліквідності українських банків із боку НБУ було розпорядження не проводити виплати за строковими депозитами до настання термінів погашення. Вимоги до резервування по короткостроковим іноземним запозиченням були знижені з 20% до 0%, обмеження маржі між курсом покупки і продажу наявної валюти було встановлено в розмірі 5,0%. Банки також були попереджені щодо можливого покарання у випадку покупки валюти на імпорт, який не завозиться на територію України (псевдоімпорт), а також у випадку авансових платежів за імпорт, окрім критичного. Водночас НБУ дозволив банкам здійснювати власні операції з покупки іноземної валюти за гривні у межах встановлених лімітів відкритої валютної позиції, якщо у банку є зобов'язання, термін виконання яких вже настав.

Згодом НБУ посилив валютно-курсове регулювання, скоротивши розмір допустимої маржі між курсом продажу і курсом покупки в населення іноземної валюти з 5% до 3%. Крім того, резидентам було заборонено зберігати на рахунках банку більше п'яти днів іноземну валюту, куплену на внутрішньому ринку.

У свою чергу 4 листопада 2008 р. Кабінетом Міністрів України (КМУ) був затверджений порядок участі держави у капіталізації банків.

Відповідно до цього акту, надання фінансової допомоги банкам буде здійснюватися шляхом участі держави у формуванні і/чи збільшенні їх статутного капіталу.

⁸ Постанова Правління Національного банку України № 319 від 11.10.2008.

Рішення щодо капіталізації банку буде приймати КМУ за представленням Міністерства фінансів України з обов'язковою вказівкою джерел такої капіталізації. Джерелами капіталізації банків можуть бути засоби державного бюджету, зокрема, стабілізаційного фонду, й облігації внутрішньої державної позики.

Встановлено, що держава бере участь у капіталізації тільки тих банків, реальна поточна вартість акцій яких визначена експертами з урахуванням збитків банку і витрат на проведення процедури капіталізації і не перевищує номінальної вартості.

Висновки. Як свідчить проведений аналіз, для забезпечення фінансової стабільності банківської системи у період економічної кризи необхідно:

- підвищити рівень капіталізації банківського сектора шляхом залучення додаткового акціонерного капіталу;

- вдосконалити методику розрахунку обсягів і нормативів регулятивного капіталу та нормативів ризику;

- підвищити прозорість фінансових установ і диверсифікованість напрямів діяльності банків;

- удосконалити процедури санації, реорганізації та ліквідації банків;

- підвищити конкурентоспроможність банківських послуг шляхом заміщення готівкових розрахунків на безготівкові платіжні інструменти;

- збільшити кількість державних банків, їх капітальні ресурси та посилити роль державних банків на вітчизняному фінансово-кредитному ринку;

- запровадити стимули для комерційних банків, які кредитують інноваційні проекти;

- запровадити державне обмеження відсотків за кредитами та здійснювати контроль за дотриманням цього обмеження;

- розробити програму покриття бюджетного дефіциту за рахунок, переважно, внутрішніх запозичень;

- законодавчо закріпити як критерій «проблемного банку» скорочення його регулятивного капіталу на 20 і більше відсотків.

На наш погляд, використання запропонованого фінансового механізму дозволить забезпечити стабільність банківської системи і, відповідно, стабільність усієї економіки України.

⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 04.11.2008, № 960.